

ASHTARXONIYLAR SULOLASI VAKILLARINING DAVLAT BOSHQARUVI FAOLIYATIDAGI ASOSIY JIHATLARI

Rajabov Alisher Shavkatovich

Buxoro davlat Pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar kafedراسи dotsenti.

Turdiyeva Gulnoza Murod qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti Itarix23 guruh talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Ashtarxoniylar sulolasi vakillari va bu sulolaning Buxoro xonligida tutgan o'rnini haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Shayboniylar, ashtarxoniylar, Astraxan, Jonibek, Nodir Muhammad, Abdullaxon II, To'qay Temur.*

Shayboniylardan keyin Buxoro xonligi taxtiga kelgan sulola Ashtarxoniylar sulolasi ushbu sulolaning kelib chiqishi Astraxondan bo'lganligi uchun shunday deb nomlangan. Ashtarxoniylar sulolasi tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ushbu sulola mo'g'ullarga borib taqaladi. Ashtarxoniylar Chingizxonning o'g'li bo'lmish Jo'jixonning o'n uchinchi o'g'li To'qay Temur avlodidan bo'lib, 15-asrning 80-yillaridan Astraxanda hukmronlik qilganlar. XVI asr o'rtalarida Astraxan Ivan Grozniy tomonidan bosib olingach, sulola hukmdori Yormuhammad sulton o'z yaqinlari bilan Buxoroga keladi.¹ Bu paytda Buxoroda shayboniylar sulolasiga mansub Iskandar sulton hukmronlik qilayotgan edi. Yormuhammad sulton va Shayboniylar o'rtasida yaqin qarindoshlik aloqalari o'rnatildi. Jumladan, Yormuhammadxonning o'g'li Jonibek sulton Iskandarxonning qizi Zuhrabegimga uylanadi. Ularning o'g'illari Din Muhammad, Boqi Muhammad, Vali Muhammad Abdullaxon II davrida yuqori mavqega ega bo'ladi. Abdullaxon II Iskandar

¹Б.Ж.Эшов, А.А.Одилов, «Узбекистон тарихи»-Тошкент-2014.389-бет

sultonning o'g'li bo'lib ,undan keyin hukmronlik taxtiga kelgan.Abdullaxon II dan keyin taxtga uning o'g'li Abdulmo'min o'tiradi.U fitnachilar tomonidan o'ldirilganligi sababli hukmronligi uzoqqa cho'zilmaydi(1598-1599).Undan keyin taxtga Abdullaxon II ning amakivachchasi Pirmuhammad II (1599-1601) o'tiradi.Bu shayboniylar sulolasining oxirgi vakili edi.Pirmuhammad II dan keyin shayboniylarda taxtga munosib nomzod qolmaydi.Mamlakatda boshboshdoqliklar va o'zaro urushlar avj olib ketadi.Bularning oldini olish uchun 1601-yilda yirik o'zbek qabilalari boshliqlari tomonidan Buxoro taxtiga Ashtarxoniy Jonibek sulton taklif qilinadi.Ammo u o'g'li Dinmuhammad foydasiga taxtdan voz kechadi.Lekin Dinmuhammad Buxoroga kelishida qizilboshlilar bilan to'qnashuvda halok bo'lgach, uning ukasi Samarqand hokimi Boqimuhammad taxtga keladi(1601-1605).Ushbu sanadan boshlab Buxoro xonligi tarixida yangi sulola Ashtarxoniyar sulolasi boshlanadi.Ushbu sulola vakillari 1756-yilga qadar ya'ni,mang'itlar sulolasi hakimiyatga kelgunga qadar davom etadi.Boqi Muhammad ichki boshboshdoqliklarga chek qo'yishga va mamlakat boshqaruvini tartibga solishga harakat qilgan.1602-yil Balxdan eronliklarni haydab chiqarib,bu yerga ukasi Vali Muhammadni hokim etib tayinlaydi.Vali Muhammadxon(1605-16011) davrida Balx va Hirot uchun kurashlar davom etadi.1607-yil Eron shohi Shoh Abbos bilan Vali Muhammad o'rtasida sulh tuziladi.Sulhga ko'ra Xuroson butunlay safaviylar qo'liga o'tadi.Vali Muhammaddan keyin taxtga Boqi Muhaddning o'g'li Imomqulixon(1611-1642) o'tiradi." Imomqulixon nochorlar ishini yengillashtirdi, arz bilan kelganlarni qaytarmadi.Uning zamonida na kambag'al,na bechora qolmagandi.Chiqargan buyruqlari ijrosi borasida amaldorlariga qattiq turdi,qorong'u tushishi bilan oddiy kiyim kiyib, vaziru qo'rchi bilan bozorlaru mahallalarni aylanib,oddiy xalqning haqiqiy ahvolidan xabardor bo'lib turgan." Imomqulixon davrida markaziy davlat hokimiyati nisbatan mustahkamlandi.Toshkent va xonlikning shimoli-sharqiy chegaralari uchun qozoqlar, jung'orlar, qalmoqlar, qoraqalpoqlarga qarshi muvaffaqiyatli kurash olib bordi.1613-yil Toshkent

yerlarini egallagan qozoqlarga hujum qilib, Toshkentni o'z tasarrufiga kiritadi. Imomqulixonidan keyin taxtga ukasi Nodir Muhammad(1642-1645) o'tiradi. Uning davrida ijtimoiy-siyosiy tarqoqlik kuchayadi. Xon mamlakatning asosiy viloyatlarini mulk qilib 12 nafar o'g'li, 2 nafar jiyani va nabiralariga mulk qilib taqsimlab beradi. Nodir Muhammaddan keyin taxtga o'g'li Abdulazizxon (1645-1681) o'tiradi. Uning davrida mamlakatda notinchliklar hukim surgan. 1681-yil Abdulazizxon taxtni ukasi Subhonquli Sultonga(1681-1702) topshirib, o'zi haj safariga jo'naydi. Subhonquli davrida ham ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy vaziyat o'zgarmadi. 1702-yil Subhonqulixon vafot etgach, taxtni o'g'li Ubaydullaxon II (1702-1711) egallaydi. U goh isyonkor qabilalarga, goh bo'ysunmas mahalliy hukmdorlarga, goh davlat sarhadlariga bostirib kelgan ko'chmanchilarga qarshi kurash olib borishga majbur bo'gan. Ubaydullaxonning asosiy maqsadi siyosiy tarqoqlikni tugatishdan iborat edi. Ubaydullaxon davrida viloyat hokimlari mustaqil bo'lishga intiladi. Natijada, Ubaydullaxonga qarshi fitna uyishtirildi va 1711-yilning 16-martida o'ldirildi. Taxtga Ubaydullaxonning ukasi Abulfayizxon (1711-1747) o'qazildi. Abulfayizxon kundan kunga mamlakat hayotida nufuzi kuchayib borayotgan amirlar va zodagonlar qo'lida qo'g'irchoq bo'lib qoladi. Abulfayizxon davrida mang'it urug'idan bo'lgan Muhammad Hakimbiyning obro'yi oshib boradi. Bu ko'plab amaldorlarga yoqmagani. Ular orasida Shahrizabiz hokimi Ibrohimbiy kenagas ayniqsa ajralib turadi. Ibrohimbiy kenagas 1722-yilda o'zining bir guruh maslakdoshlari bilan asli kelib chiqishi xiva xonlaridan bo'lgan Rajab sultonni Samarqand hokimi deb, o'zini esa "amirlar amiri" deb e'lon qiladi. Ibrohimbiy Buxoroga yurish qiladi. Muhammad Hakimbiy mag'lubiyatga uchragan bo'lsada, Rajab sulton Buxoroni egallay olmadi. Buxoro xonligidagi parokandalik qo'shni davlatlar uchun qulay vaziyat tug'dirdi. Eron shohi Nodirshoh 1736-yil o'g'li Rizoquli boshchiligida qo'shin yuboradi. Ammo Xiva xoni Elbarsxonning yordamiga kelayotganini eshitib orqaga qaytib ketadi. 1740-yil Nodir Muhammadning o'zi Buxoroga yurish qiladi. Nodirshoh Chorjo'y atrofidan Amudaryoni kechib o'tgan

paytda Hakimbiyning o'g'li Muhammad Rahimbiy o'z xizmatini taklif qiladi. Nodirshoh Rahimbiyni o'z xizmatiga oladi. 1740-yil Buxoro Eronga vassal davlatga aylanadi. 1747-yil Abulfayizxonga fitna uyishtirilib o'ldiriladi.

So'ngi Ashtarxoniylar Abdulmo'min(1747-1751), Ubaydullaxon(1751-1754, Sherg'oziyxon (1754-1756) lar davrida amalda hokimyat Rahimbiy qo'lida edi. Muhammad Rahimbiy 1756-yildan boshlab rasman buxoro xoni deb elon qilinadi, hokimyat mang'itlar qo'lga o'tadi. Shu paytdan boshlab Buxoro xonligi amirlik deb yuritiladi.

Xulosa qilib aytganda, Ashtarxoniylar davri(1601-1756) Movorounnahrda o'zaro siyosiy nizolar, markaziy hokimyatning zaifashib borishi bilan xarakterlansada, iqtisodiy hayot va madaniyatning bazi sohalari (me'morchilik, tarixnavislik, adabiyot) da ijobiy siljishlar bilan ham ko'zga tashlanadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. B.J.Eshov va A.A.Odilov. O'zbekiston tarixi. T.2014.
2. A.Sagdullayev. Qadimgi O'zbekiston ilk yozma manbalarda. T.1996.